

Nacionalinių vertybių ir miestietiškos sąmonės plėtra: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai

Rasa Račiūnaitė

Lietuvos etnologų darbuose iki šiol nebuvo išsamiai aptarta atskirų tarpukario Kauno visuomenės sluoksnių vertybinė orientacija, todėl čia bandysime į miesto visuomenės vertybes pažvelgti per skirtingų socialinių sluoksnių gyvenimą, atskleisti to meto kauniečių mentalitetą bei tautinės saviraiškos formas. Nagrinėjimo objektas – tarpukario Kauno ir jo priemiesčių gyventojų moralinės, tautinės, kultūrinės vertybės. Tyrimo tikslas – aptarti nacionalinių vertybių bei miestietiškos sąmonės plėtrą tarpukario Kaune ir dviejuose jo priemiesčiuose – Lampėdžiuose ir Aleksote.

Tyrimo uždaviniai: 1) ištirti Kauno inteligentų bei priemiesčio gyventojų (žemdirbių, žvejų) vertybinę orientaciją, 2) atskleisti, kaip miestas veikė Lampėdžių ir Aleksoto gyventojų nacionalinę savimonę, 3) nustatyti miesto kultūros reiškinių įtaką Aleksoto ir Lampėdžių gyvenimo būdai, verslams, gyventojų kultūrinei saviraiškai.

Mūsų pasirinkta tema beveik netyrinėta kitų autorių, todėl šiame straipsnyje daugiausia remsimės empirine medžiaga, surinkta Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros etnografinių ekspedicijų metu Kaune 1998–2002 m.

Doc. dr. Rasa Račiūnaitė, Vytauto Didžiojo universitetas, Etnologijos ir folkloristikos katedra, Donelaičio 52, LT-44244 Kaunas, el. paštas: Rasa.Raciunaite@hmf.vdu.lt

Įvadas

Nors iki šiol tarpukario Kauno gyventojų vertybinė orientacija beveik netyrinėta, tačiau atskirais šios temos aspektais yra rašę įvairūs autoriai. Literatūrinį tarpukario Lietuvos gyvenimą yra aptarę keletas literatūrologų: Giedrius Viliūnas knygoje „Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)“ (Viliūnas 1998), Ramutis Karmalavičius monografijoje „Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: Epocha. Idealai. Kūryba“ (Karmalavičius 1992), Loreta Jakonytė straipsnyje „XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio poetų savivoka“ (Jakonytė 1999), Vaiva Račiūnaitė straipsnyje „Individas tarpukario mieste: depersonalizacija ir individualumo perspektyvos“ (Račiūnaitė 1999).

XX a. trečiojo-ketvirtojo dešimtmečių Kauno dailininkų savimonės ypatumus, dailės kritikų, kolekcionierių nuostatas nagrinėjo menotyrininkė Jolita Mulevičiūtė monografijoje „Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940“ (Mulevičiūtė 2001). Autorė aptarė dailės kūrimą ir funkcionavimą: dailininkų bei plačiosios visuomenės ryšius, socialinių ir estetinių vertybių sąveiką, vietinės kultūros tradicijas ir užsienio įtaką.

Minėtų autorių darbuose nagrinėjama profesionalioji Kauno literatų bei dailininkų grupių ar atskirų asmenybių kūryba, tačiau įvairių socialinių sluoksnių Kauno priemiesčių gyventojų kultūra neaptarta.

Reikėtų dar paminėti istoriko Sauliaus Pivoro straipsnį „VDU profesoriai ir studentai intelektualinio ir kultūrinio Kauno gyvenimo centre“ (Pivoras 2002), iš dalies susijusį su mūsų tiriamąja tema. S. Pivoras aptarė VDU akademinės bendruomenės įtaką tarpukario Kauno kultūriniam bei visuomeniniam gyvenimui, įvertino VDU kaip židinį, iš kurio sklido laisvas, nepriklausomas mąstymas bei visuomenės ir kultūros kritika. Panašią temą yra nagrinėjusi šio straipsnio autorė: „Modernios kultūros plėtotei: Tado ir Honoratos Ivanauskų maksimos“ (Račiūnaitė 2002). Tyrimo objektu pasirinkta Lietuvos universiteto profesoriaus Tado Ivanausko šeima. Minimame straipsnyje per vieną inteligentų šeimą bandoma atskleisti laikinosios Lietuvos sostinės kultūrą, inteligentijos vertybes, ryškių asmenybių įtaką to meto Kauno kultūrai. Be to, autorė straipsnyje „Lampėdžių gyvenimo būdas tarpukario Kaune“ (Račiūnaitė 2001) analizavo vieno Kauno priemiesčio gyvenimo būdą, gyventojų verslus bei lampėdiškių santykius su etninėmis mažumomis.

Tarpukario Kauno etnosociologinius šeimos klausimus kolektyvinėje monografijoje „Lietuvių šeima ir papročiai“ (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995) aptarė Petras Kalnius. Jis nagrinėjo miesto šeimos etnodemografinius bruožus, šeimos sandarą ir jos raidą tiriamuoju laikotarpiu.

Mūsų temai svarbūs Antano Daniliausko darbai (Daniliauskas 1968; Daniliauskas 1969a; Daniliauskas 1969b), kuriuose nagrinėjama tarpukario Kauno gyventojų materialinė kultūra. Etnografinėje apybraižoje „Lietuvos miesto gyventojų materialinė kultūra XX a.“ (Daniliauskas 1978) autorius apibendrino ankstesnius savo darbus. A. Daniliauskas tyrimo objektu pasirinko didžiuosius Lietuvos miestus. Minėtame veikalė jis aptarė atskirus materialinės kultūros reiškinius (gyventojų pastatus, butų interjerą, aprangą, mitybą), kuriuose netiesiogiai atsispindėjo tarpukario Kauno gyventojų vertybės. Taigi šis straipsnis iš dalies susijęs su anksčiau aptartais darbais, bet skiriasi savo tyrinėjimo objektu.

Autorė rėmėsi ir tarpukario periodika („Savivaldybė“, „Kauno naujienos“, „Naujas žodis“, „Lietuvos aidas“) bei archyviniais šaltiniais. Panaudoti vertingi rankraštiniai duomenys iš Kauno apskrities viešosios bibliotekos Bibliografijos skyriaus Kaunistikos grupės fondų, tarp jų kraštotyrininko Prano Juozapavičiaus rankraštis „Kaunas ir jo apylinkės“ (Juozapavičius 1980), taip pat archy-

vinės nuotraukos iš Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus fonotekos (1918–1940), Tado Ivanausko memorialinio muziejaus archyvo bei autorės surinktos etnografinių lauko tyrimų metu iš respondentų.

Iš tiriamojo laikotarpio spaudos reikia išskirti užsienio periodiką, kurioje užsienio autoriai aprašė tarpukario Kauno gyvenimo būdą ir vertybes. Iš Vokietijos trečiojo-ketvirtojo dešimtmečio spaudos apie Kauną reikėtų paminėti laikraštį „Deutsche Allgemeine Zeitung“. Jo 1923 m. spalio 13 d. numeryje E. von Ungern-Sternbergas, aprašydamas laikinosios Lietuvos sostinės gyvenimo būdą, teigė, kad Kaunas dar neatitinka Vakarų Europos miestams keliamų reikalavimų:

„Labai trūksta butų, todėl kainos nežmoniškai sukeltos. Geresniuose namuose išsikūrusios įstaigos, o likusieji yra labai apleisti. Miesto valdžia daug veikia keičiant miesto veidą. Vietoj dulkinų aikščių įrengiami gėlynai, tiesiami šaligatviai. <...> Pagrindinė gatvė yra Laisvės alėja, kurioje koncentruojasi parduotuvės, restoranai ir viešbučiai. Pastarieji, beje, yra liūdniausia Kauno vieta. Be vieno ar dviejų, vargu ar galima kitus pavadinti viešbučius, jie neatitinka net elementariausių sąlygų, bet numeriai juose kainuoja kaip liukso kambariai Niujorke. Restoranai ir konditerijos priešingai – yra labai geri. Už 2 litus 20 centų, t. y. vieną aukso markę, restorane galima pavalgyti pietus iš trijų patiekalų. Viskas paruošta skaniai ir iš gerų produktų. Pasiilksminimo vietomis Kaunas neturtingas. Be kelių kino teatrų ir gastroliuojančio cirko nėra daugiau kur praleisti laiką. Tačiau miestas gali didžiulis Vytauto parku su plačiais takais, suoleliais ir panorama į miestą. Vakaraus prie parko restorano dažnai groja puikus orkestras. Gyvenimas verda iki 1 val. nakties“ (Petrauskis 1993: 24).

Vokiečių žurnalistai XX a. trečiajame dešimtmetyje pastebėjo, kad Lietuvos miestai buvo labiau internacionaliniai nei lietuviški: „Kauno gyventojų daugumą sudarė žydai, lenkai, rusai, o lietuviai buvo tik mažuma“ (Petrauskis 1993: 25). O jau ketvirtajame dešimtmetyje jie pripažino, kad nors ir sunkiai, bet Lietuva gražėjo, modernėjo. Šiai minčiai pritarė net įtemptų Lietuvos ir Vokietijos santykių metu socialistų laikraštis „Volkischer Beobachter“. 1938 m. birželio 1 d. numeryje rašoma, „jog Lietuva daug stengėsi paversdama savo laikinąją sostinę šiuolaikine metropolija. Gatvės, rusų priespaudos metais apleistos, dabar lygios ir gerai prižiūrimos, pastatyta daug puikų administracinių pastatų, naujos statybos labai priderintos prie kraštovaizdžio“ (Petrauskis 1993: 25). Taigi minėtuose straipsniuose išryškinti Kauno, kaip modernėjančio miesto, bruožai.

Šiame straipsnyje remtasi dar viena šaltinių grupe – XIX a. statistiniais šaltiniais: 1897 m. Rusijos imperijos pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenimis (*Pervaja vseobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda* 1904a ir b; Volter 1901), kuriuose pateikta medžiaga apie to meto Lietuvos gyventojų skaičių bei etninę sudėtį. Reikėtų pasakyti, kad į šiuos šaltinius negalima žiūrėti kaip visiškai patikimus. Nors juose pateiktas gana tikslus gyventojų skaičius, tačiau statistika apie gyventojų nacionalinę sudėtį yra tendencinga.

Taip atsitiko dėl kelių priežasčių. Viena jų ta, kad šio surašymo metu lietuviais buvo laikomi tik tie gyventojai, kurie šeimoje kalbėjo lietuviškai. Antroji priežastis – daugelis to meto lietuvių, norėdami susikalbėti su caro valdininkais ir kunigais, turėjo mokėti rusiškai arba lenkiškai, todėl buvo užrašyti ne lietuviais. Trečioji priežastis, nulėmusi mažą lietuvių skaičių, buvo ta, kad dalis lietuvių neturėjo aiškios tautinės savimonės. Surašymo metu jie sakėsi esą gudai arba lenkai, nes pastarieji valdžios buvo labiau toleruojami (Vaitekūnas 1998: 136; Kalnius 1999: 49–50; Gaučas 1993: 72).

Kitas statistinis šaltinis – Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys (*Lietuvos apgyventos vietos* 1925) yra gana patikimas, atliktas pagal tarptautinius standartus. Jame pateiktas smulkus gyvenamųjų vietovių suskirstymas. Tai miestas, priemiestis, miestelis, bažnytkaimis, sodžius, kaimas, dvaras. Gyvenamosios vietos pavadinimas buvo rašomas toks, kokį vartojo vietos gyventojai. Šio surašymo metu Aleksotas pavadintas Kauno priemiesčiu, o Lampėdžiai – kaimu.

Dar vienas šaltinis, kuriuo remtasi šiame straipsnyje, – tarpukario amžininkų prisiminimai. Iš jų reikėtų išskirti meno istoriko Povilo Viktoro Reklaičio vaikystės atsiminimus (Reklaitis 2000a; Reklaitis 2000b), kuriuose jis aprašo Kauno senamiesčio ir Aleksoto gyvenimą XX a. III–IV dešimtmetį. Juose atskleidžiamos to meto Kauno gyventojų vertybės, Aleksoto gyventojų kalba, lietuviškos savimonės daigai, įdiegti šviesių tarpukario Kauno asmenybių. Viena iš jų – Juozas Tumas-Vaižgantas, savo dinamiškais pamokslais į Vytauto bažnyčią sutraukdavęs Kauno inteligentus. Jo pamokslai paskatino daugelį jų domėtis lietuvių kultūra ir per bažnyčią įsitraukti į lietuvių visuomeninį gyvenimą.

Svarbiausias šio darbo šaltinis – empirinė medžiaga, surinkta Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros organizuotų etnografinių ekspedicijų metu Kaune 1998–2002 m. Ją rinko pagal autorės sudarytą anketą „Tarpukario Kauno kultūra“ autorė bei Etnologijos ir folkloristikos katedros studentai. Iš viso buvo apklausti 93 pateikėjai, gimę 1905–1937 m.¹

Pagrindiniai tyrimo metodai – anketavimas, pusiau struktūruotas ir giluminis interviu, pokalbis. Interviu atlikti atsitiktinės atrankos būdu, pagal kurią pasirinkti vyresnio amžiaus žmonės. Vėliau iš jų buvo atrinkti gerai informuoti pateikėjai ir pakartotinai apklausti giluminio interviu būdu. Surinktai medžiagai apibendrinti taikyta istorinė-lyginamoji analizė.

¹ VDU EA (Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros archyvas), f. 1, b. 25. Užr. R. Račiūnaitė 1998 m.; VDU EA, f. 1, b. 26. Užr. R. Račiūnaitė 2000 m.; VDU EA, f. 1, b. 27. Užr. R. Račiūnaitė 2001 m.; VDU EA, b. 209. Užr. J. Katelytė, J. Backūnaitė 1999 m.; VDU EA, b. 249. Užr. J. Mačiūtė 1999 m.; VDU EA, b. 250. Užr. M. Damaševičius 1999 m.; VDU EA, b. 257. Užr. G. Černeckaitė 2000 m.; VDU EA, b. 531. Užr. A. Silvanavičiūtė 2002 m. Kaune.

Kultūrinė kauniečio saviraiška

Pirmiausia bandysime apžvelgti XX a. antrojo dešimtmečio pabaigos – ketvirtojo dešimtmečio Kauno miestiečių gyvenimą ir pagrįsti jų nacionalinę savivoką, kuri formavo kauniečių kultūrinę saviraišką.

Objektu pasirinkus kaunietį, mėginama apčiuopti savivokos pokyčius tarpukariu. Individo savivoka atskleidžiama autentiškais respondentų tekstais: jie padeda išryškinti Kauno inteligentų ir priemiesčio gyventojų – darbininkų, žvejų, žemdirbių kultūrinės savivokos reikšmes.

Pirmiausia aptarsime to meto gyventojų etninę savimonę. Laikinosios sostinės gyventojų etninė sudėtis buvo gana įvairi, mieste vyravo kelios kalbos: lenkų, lietuvių, rusų, žydų. 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, Kauno mieste gyveno 58,97% lietuvių, 27,09% žydų, 4,54% lenkų, 3,15% rusų ir per 3,5% vokiečių (*Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys 1923*: 38). XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje – trečiojo dešimtmečio pradžioje Kaune sunkiai buvo galima susikalbėti lietuviškai. Tai patvirtina faktas, jog į pirmąją lietuvišką „Saulės“ gimnaziją, įkurtą 1915 m. ir į „Saulės“ rūmus perkeltą 1918 m., iš 150 pirmųjų užsirašiusių mokinių tik 20 mokėjo lietuviškai (Kviklys 1965: 259).

Tarpukario Kauno inteligentija. Pasak antropologo Alfredo L. Kroeberio, norint pažinti kultūrą, svarbiausia žinoti jos vertybes, nes be jų bus neaišku, kur jos krypsta ir kas jas telkia (Kroeber 1993: 129–130). Todėl, atrodo, prasminga į laikinosios sostinės inteligentų vertybes pažvelgti atidžiau, nes tai gali aiškiau parodyti jų įtaką kauniečio saviraiškai, nušviesti lietuvių visuomenės sąmonėjimą.

Kyla klausimas, kaip demokratinės visuomenės užuomazgos, inteligentijos gausėjimas, lietuviškų gimnazijų steigimasis, Aukštųjų kursų įkūrimas (nuo 1922 m. Lietuvos universitetas, nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universitetas) teikė laikinosios sostinės gyventojams naujas kultūrinės saviraiškos galimybes, kaip šie veiksniai formavo Kauno gyventojų nacionalinę savivoką.

Tarpukario Kauno gyventojams buvo svarbus nacionalinis identitetas. Tai skatino naują kauniečių saviraišką, susijusią su lietuvių tautiniu sąmonėjimu. Jaunimas būrėsi į įvairias grupeles, ratelius, klubus, akademijas, organizacijas, ugdžiusias nacionalinę savivoką. Šaulių organizacija rūpinosi, kad Kaune pamaldos vyktų lietuvių kalba. Nacionalinio identiteto paieškos skatino gyventojus kovoti dėl savo teisių ir išreikalauti lietuviškas pamaldas Kauno bažnyčiose. Anot pateikėjos K. Miseckienės, Kauno vyskupui leidus, apie 1928 m. Švč. Trejybės bažnyčioje šalia Rotušės 8 valandą ryto votyvų pamaldos pradėtos laikyti lietuvių kalba. Šaulių organizacijos iniciatyva, surinkus žmonių parašus, toje pačioje Švč. Trejybės bažnyčioje suma lietuvių kalba įvesta tik XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje (apie 1930 m.). To meto gyventojų mentalitetą

liudija vienos moters ištarti žodžiai: „Koks kilnus vyskupas, kad leido vienas pamaldas lietuviškai laikyti Švč. Trejybės bažnyčioje“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 40–41)².

Kaip rodo mūsų empirinė medžiaga, ne tik Kauno priemiesčiuose, bet ir kai kuriose laikinosios sostinės bažnyčiose XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje – ketvirtojo dešimtmečio pradžioje lietuvių kalba dar sunkiai skynėsi kelią.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę 1918 m., viena iš valstybės kultūros politikos kryptių buvo lietuvių kalbos kaip valstybinės įtvirtinimas, privalomo pradinio mokymo įvedimas, aukštojo mokslo įkūrimas. Lietuviškų mokyklų steigimas buvo vienas svarbiausių to meto valstybės uždavinių. Tai gerai suprato lietuvių inteligentija, ėmusi jį spręsti nuo pirmųjų nepriklausomybės dienų. Pirmojo pasaulinio karo metais Kaune tebuvo 1 lietuviška, 1 žydų gimnazija ir keliolika pradžios mokyklų, o tarpukariu mokyklų ir gimnazijų skaičius gerokai išaugo. 1933–1934 mokslo metais Kaune jau veikė 59 pradžios mokyklos, 6 vidurinės, 18 gimnazijų, 10 specialių aukštesniųjų mokyklų ir 2 aukštosios mokyklos: Vytauto Didžiojo universitetas ir Kauno konservatorija (Kučas 1957: 218).

Būsimo inteligento vertybinei orientacijai ypač didelį poveikį darė lietuviškos gimnazijos. Žymiausias jų – „Saulės“, „Aušros“, Jėzuitų, Marijos Pečkauskaitės – buvo toji terpė, kurioje formavosi jaunuolių kultūrinė savivoka, brendo būsimoji inteligentija. Empirinė medžiaga atspindi to meto gimnazistų nuotakas. Anot respondentės M. Ruseckaitės,

„„Saulės“ gimnazijoje man labai gražūs prisiminimai ir, atvirai pasakius, man visą pagrindą davė kazimierietės vienuolės. Tas auklėjimas <...> – tai buvo kontrastas, kai aš perėjau į „Aušros“ gimnaziją. „Saulės“ gimnazijoje auklėjimas buvo religiniu pagrindu. Amžinai šeštadieniais būdavo religinio auklėjimo pamokos klasėse. Mes prie durų turėdavom tokius padarytus krepšelius ir kiekviena mokinė, gerą darbą padariusi, į tą krepšelį įmesdavo iš popieriaus iškirptą gėlytę, susumuodavo, kiek gerų darbų padaryta per savaitę.

Čia dideli dalykai. Tai smulkmena, rodos, nieko reikšmingo, o pasčiau lieka kartom iš kartos. Kas charakteringa? Ta drausmė. Rodos, nebuvu ypatingai baudžiama, bet turėjai laikytis drausmės. Po skambučio visos gimnazijos tylą. Tai, žinot, stebėtina dabar, kai tie vaikai daužosi, lekia per vienas kitą. Kaip ten sugebėjo tos seserys šitokią įdiegti drausmę, tylą mokiniams? Ir šitoks tas tylumas, tas toksai dvasiškumas pereinavo ir į visą gyvenimą, kadangi žmogus pripranti prie tokio būvio“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 51–52)³.

Kazimieriečių įdiegtas vertybes, auklėjimo metodus vėliau pateikėja perteikė savo vaikams.

² VDU EA. Inf. K. Miseckienė, g. 1911m. Kauno aps., Lampėdžiuose. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

³ VDU EA. Inf. M. Ruseckaitė-Reškevičienė, g. 1919 m. Kaune, Aleksote. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

Kitas respondentas – M. Bloznelis papasakojo apie savo praleistus Marijos Pečkauskaitės gimnazijoje metus:

„Mokiausi elitinėje Marijos Pečkauskaitės vardo privačioje gimnazijoje, organizuotoje Katalikų mokytojų sąjungos. Ten mokėsi turtingų ir aukštas pareigas užėmusių tėvų vaikai. Gimnazija buvo orientuota į prancūzišką kultūrą. Santykiai mūsų gimnazijoje buvo visai kitokie, nei kitose <...>. Gimnazijoje stengtasi suformuoti artimus, žmogiškus santykius tarp mokytojų ir mokinių. Čia mokytojai ieškojo asmeninio kontakto, svarbus buvo asmens ugdymas.

Mokytojai buvo neblogi. Vesdavo mus į dailės parodas jau nuo 4 klasės. Tai buvo vienas iš privalomų dalykų. Mes įpratome naudotis kultūrinėmis vertybėmis. Per muzikos pamokas kompozitorius Antanas Račiūnas atnešdavo gerų plokštelių, kurių klausymas ugdė muzikinį skonį. Jau mokykloje stipriai formavo ir humanitarinį, ir patriotinį ugdymą. Iš pat mažens formavosi vidinis požiūris“ (VDU EA, b. 249, l. 3–4; VDU EA, b. 250, l. 27, 29; VDU EA, f. 1, b. 26, l. 11)⁴.

Kita svarbi erdvė, kurioje brendo tarpukario inteligento savivoka bei kultūrinė saviraiška, – Lietuvos universitetas, 1930 m. pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Anuomet jame studijavo daugelis pradedančių ir jau žinomų rašytojų. „Ne vienas jų vėliau su universitetiniu išsilavinimu siejo savo kaip kūrėjo susiformavimą arba laikė jį pagrindiniu postūmiu į literato kelią“ (Jakonytė 1999: 58).

Studentus kultūriškai prusino tuo metu Vytauto Didžiojo universitete dirbę intelektualai: Vosylius Sezemanas, Levas Karsavinas, Juozas Eretas, Mykolas Römeris, Stasys Šalkauskis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Tumas-Vaižgantas, Balys Sruoga, Vincas Krėvė-Mickevičius. Intensyvus gyvenimas vyko ne tik auditorijose, bet ir koridoriuose, kur gyvai buvo aptarinėjamos kultūrinio ir politinio gyvenimo naujovės, skaitomi nauji literatūriniai tekstai, keliamos kultūrinės idėjos.

VDU garsėjo savo studentiškomis organizacijomis, dariusiomis įtaką studentų vertybinei orientacijai. 1924–1935 metais jų padaugėjo nuo 16 iki 93. Katalikiška ateitininkų sąjunga, įkurta 1922 m., buvo viena gausiausių organizacijų. Jos vadovai buvo Teologijos-filosofijos fakulteto profesoriai S. Šalkauskis, Pranas Kuraitis, Pranas Dovydaitis (Butkuvienė 1997: 91). Dėstytojai taip pat aktyviai įsitraukė į studentišką draugijų veiklą. Pavyzdžiui, ateitininkų meno draugiją „Šatriją“ 1926 m. įkūrė ir jai vadovavo universiteto dėstytojai V. Mykolaitis-Putinas, S. Šalkauskis, J. Eretas. Draugijos šūkį „Menas grožiui, grožis gyvenimo tobulumui“ pasiūlė S. Šalkauskis. Ši draugija išugdė gausią ketvirtojo

⁴ Inf. M. Bloznelis, g. 1923 m. Merkinėje. Užr. J. Mačiūtė 1999; inf. M. Bloznelis. Užr. M. Damaševičius 1999; Inf. M. Bloznelis. Užr. R. Račiūnaitė 1999.

dešimtmečio humanitarų kartą. Savo namuose draugijos nariams V. Mykolaitis-Putinas rengdavo „arbatėles“, kurių metu studentai skaitydavo savo kūrybą, diskutuodavo literatūrinėmis temomis su dėstytojais, rengdavo literatūros vakarus.

Tarp studentų ypač populiari buvo tautininkų korporacija „Neo-Lithuania“ (įkurta 1922), kurios svarbiausias šūkis – „Pro Patria“. 1928 m. nuo jos atskilo moteriškoji korporacijos šaka „Filiae Lithuania“ („Lietuvos dukterys“). „Neo-Lithuania“ garbės narys J. Tumas-Vaižgantas patarė merginoms pasirinkti šūkį „Bonae artes et amicitia“ („Geri papročiai ir draugiškumas“), kuriuo vadovaujantis, anot jo, tauta būtų sveika ir laiminga (VDU EA, f. 1, b. 25, l. 4)⁵. Minėtų jaunimo korporacijų šūkiuose ir veikloje atsispindėjo tarpukario Kauno visuomenės idealai, tautinės ir krikščioniškos vertybės.

Studentų korporacijos turėjo savo tradicijas, struktūrą, hierarchiją, pagal kurią nariai buvo skirstomi į senjorus, juniorus ir filisterius. Kiekvieną „Neo-Lithuania“ korporacijos juniorą globojo magistras: su juo bendraudavo, kartu rašydavo referatus kultūrine ar laisvai pasirinkta patriotine tema. Vykdavo pokalbiai dorovės, kultūros, etikos klausimais. „Neo-Lithuania“ korporacijos garbės nariai buvo to meto šviesuoliai Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Antanas Smetona, Petras Vileišis, J. Tumas-Vaižgantas, Maironis, organizatorė – grafienė Pliaterienė. Kiekviena korporacija turėjo savitas tradicijas. „Neo-Lithuania“ tradicija buvo šokių vakarą pradėti valsu ir baigti suktiniu. Per šventes merginos pasipuošdavo tautiniais drabužiais. Juos korporantės kaip relikviją išlaikė iki šių dienų. Anot pateikėjos J. Tiknienės, ir dabar korporantės dažnai susitinka ir viena kitą vadina seserimis (VDU EA, b. 209, l. 28)⁶.

Kita studentų korporacija, kurioje taip pat aktyviai dalyvavo merginos, buvo Lietuvos skautų sąjunga. 1935 m. atsiskyrė Lietuvos skaučių seserija. Gyvenimas skautiška dvasia buvo paremtas tautiškumu, sąžiningumu, religingumu. Anot pateikėjos Bronės Inokaitienės-Gruodytės, skautų organizacijoje buvo vertinamas punktualumas, principo „žodis brangiau už pinigą“ laikymasis. Iš mažens skautai turėjo kiekvieną dieną padaryti po gerą darbą. Vaikai buvo mokomi padėti vienas kitam, pradžiuginti kitus žmones, apginti silpnesnįjį. Svarbiausia – kitam atiduoti, nebūti egoistu. Todėl jau vaikystėje susiformavo pagrindinis credo – „kiekvieną kartą geriau duoti negu imti“. Vyravo nuostata, kad galima laimingai gyventi ir neturint daug pinigų. Skautai vertino toleranciją: „Nesvarbu tautybė, bet svarbu koks žmogus, jo širdis, vidinis pasaulis“ (VDU EA, b. 209, l. 22–23)⁷.

⁵ Inf. J. Tiknienė, g. 1912 m. Radviliškyje. Užr. R. Račiūnaitė 1998.

⁶ Inf. J. Tiknienė, g. 1912 m. Radviliškyje. Užr. J. Katelytė, J. Backūnaitė 1999.

⁷ Inf. Br. Inokaitienė, g. 1921 m. Kaune. Užr. J. Katelytė, J. Backūnaitė 1999.

1929 m. pradėjusiame eiti skaučių vadovėms skirtame žurnale „Vadovė“ buvo aprašytos šios organizacijos ir jos žurnalo pagrindinės idėjos. Žurnalo tikslas – ugdyti skaučių vadoves, sugebančias burti kilnias Lietuvos merginas tarnauti artimui ir Tėvynei, auklėti jaunąją kartą (Čepytė, Garnienė 1997: 27).

Taigi Lietuvos valstybės atkūrimas 1918 m., demokratinės visuomenės užuomazgos įkvėpė individus intensyviai ieškoti naujų tautinės ir kultūrinės saviraiškos formų.

Lokalinio mentaliteto kaita ir miestietiškos sąmonės apraiškos Kauno priemiesčiuose

Dabar aptarsime dviejų Kauno priemiesčių — Aleksoto ir Lampėdžių gyventojų lokalinio mentaliteto kaitą ir miestietiškos sąmonės apraiškas. Šie Kauno priemiesčiai tyrimo objektu pasirinkti neatsitiktinai, nes iki Lietuvos nepriklausomybės priklausė skirtingoms gubernijoms: Lampėdžiai – Kauno, Aleksotas – Suvalkų gubernijai, kuri įėjo į Lenkijos Karalystės sudėtį. „Ne tik carinės Rusijos, bet ir nepriklausomos Lietuvos laikais čia buvo <...> skirtingi kalendoriai“ (Kviklys 1965: 290). Suvalkų gubernijoje galiojo Napoleono kodeksas ir Grigaliaus kalendorius, Kauno gubernijoje – Julijaus kalendorius. Tačiau šiuos priemiesčius siejo bendri bruožai: panaši geografinė padėtis – abu išikūrę prie Nemuno netoli Kauno. Mūsų tiriamojo laikotarpio pradžioje Aleksotas ir Lampėdžiai buvo Kauno priemiesčiai, tačiau ketvirtajame dešimtmetyje Aleksotas 1931 m. (Miškinis 2001: 319), Lampėdžiai 1933 m. (Bendorius 1958: 129) buvo prijungti prie Kauno miesto.

Lampėdžiai išsidėstę pušyne prie Nemuno ir Lampėdžių ežero, į vakarus nuo Vilijampolės (7 km nuo Kauno). Iki Pirmojo pasaulinio karo jie vadinti Veršvais. Tuo metu Veršvus sudarė du kaimai: Pirmieji Veršvai ir Antrieji Veršvai (dabartiniai Lampėdžiai).

Mūsų tiriamuoju laikotarpiu Lampėdžių gyvenvietė susidėjo iš dviejų dalių: senosios, kurioje gyveno ūkininkai, ir naujosios, kurios gyventojai buvo bežemiai, grytelninkai, senųjų lampėdiškių vadinami „kafkazininkais“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 40)⁸. Nepriklausomos valstybės pradžioje Lampėdžiai priminė tradicinį gatvinį kaimą. Kaimo struktūra atspindėjo valstiečių socialinę padėtį.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lampėdžiams tapus vasarviete, naujoji dalis išaugo ir buvo sutvarkyta pagal vasarvietės reikalavimus, o senojoje dalyje sezono metu ūkininkai gyvenamuosius namus nuomojo vasarotojams.

⁸ Inf. K. Žebrauskaitė-Miseckienė, g. 1911 m. Kauno aps. Raudondvario vls. Lampėdžiuose. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

Kitas Kauno priemiestis – Aleksotas buvo kairiajame Nemuno krante ir šlaite, kurį su Kaunu jungė Aleksoto tiltas. Po Pirmojo pasaulinio karo buvusio Kineriškių (vietinių žmonių vadinamo Kinderiškių) dvaro žemę įsigijo broliai Vailokaičiai ir, ją sudaliję sklypais, pardavinėjo.

Pradžioje bandysime aptarti, kokią įtaką darė panaši geografinė dviejų Kauno priemiesčių aplinka jų gyventojų gyvenimo būdui ir verslams.

Pirmaisiais nepriklausomos valstybės metais svarbiausias tiek Lampėdžių, tiek Aleksoto gyventojų verslas buvo žemdirbystė, ypač daržininkystė. 1923 m. Lampėdžiuose tebuvo 12 ūkių (Kviklys 1965: 317) ir gyveno 202 žmonės (*Lietuvos apgyventos vietos* 1925: 75). Vidutiniai ūkininkai turėjo po 5–6, turtingesni – iki 9 ha žemės (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 36)⁹. Pinigų pragyventi lampėdiškiai užsidirbdavo pardavinėdami Kauno mieste daržoves, pieno produktus. Darbštesni ūkininkai užsiaugindavo gyvulių ir juos paroduodavo Kauno turguje. Bežemiai Lampėdžių gyventojai dirbo mieste darbininkais arba vertėsi žvejyba.

Papildomas lampėdiškių verslas – žvejyba. Profesionalių žvejų Lampėdžiuose buvo nedaug. Paprastai žvejyba versdavosi šeimos. Stefanija Mikalauskaitė-Prešegalavičienė, gimusi 1923 m. žvejo šeimoje, vėliau taip pat ištekėjusi už žvejo, kartu su vyru vertėsi žvejyba. Pateikėjos teigimu, žiemą visa šeima rišdavo tinklus iš medvilninių siūlų, o pavasarį, vasarą su jais žvejodavo (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 38)¹⁰.

Mūsų tiriamuoju laikotarpiu Lampėdžiuose buvo populiarūs dvejų tipų tinklai: šlietiniai ir vietinių vadinami *trūbicos*. Šlietinius tinklus užmesdavo negiliose vietose arti kranto. Su *trūbicomis* žvejodavo Nemuno viduryje, kur nebuvo kliūčių. *Trūbicas* tiesiog mesdavo iš valtės. Savo žvejybos patirtį šitaip apibūdino minėtoji pateikėja:

„Su *trūbica* išplauki į vidurį Nemuno. Žinojome, kur kliūčių nėra, bo kliūčių buvo labai daug ir metam [tinklą] iš valtės tiesiog. Būna svariai tokie. Tie svariai eina žemyn, o plūdės aukštyn ir jis [tinklas] pasineria. Ir vienas *kliocas* toks buvo ant virvės; jau tas plaukia, vot, nu ir žiūrim. Dabar jis eina taip, o mes su valtim laikomės. Nu jau reikia imt, tada sudeda abu į viršų, į apačią ir taip imdavo, vot. Nu ir *sukarcuodavo* į tą valtį, ir viskas, o ta žuvis buvo vidury“.

„A kitas buvo tinklas šlietinis, vadinasi, tai reiškia, užmeta nuo krašto ir taip vot meta meta. Vo vienas stovi ant kranto ir laiko. Apsupam, ir į kitą pusę, tai paskui į abi puses po du – vienas viršų traukia <...> viršų ima, o kitas apačią. Ir reikėjo va taip pritūpt ir spaust tą [tinklą], žinot, prie žemės, kad žuvys nepralįstų“ (VDU EA, b. 257, l. 19–20)¹¹.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Inf. S. Mikalauskaitė-Prešegalavičienė, g. 1923 m. Kauno aps., Raudondvario vls., Romainių k. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

¹¹ Inf. S. Prešegalavičienė, g. 1923 m. Kauno aps., Raudondvario vls., Romainių k. Užr. G. Černeckaitė 2000.

Šiame pateikėjos pasakojime išryškėja lampėdiškių šnekos bruožai, savitas Lampėdžių žvejų slengas, paveiktas lenkų ir baltarusių kalbų. Tyrimo metu pastebėjome, kad tarp lampėdiškių, tarpukario pradžioje kalbėjusių netaisyklinga lenkų kalba, ir sielininkų, atvykstančių iš Baltarusijos, buvo glaudūs tarpkultūriniai, ypač kalbų, kontaktai, todėl visa tai atsispindėjo lampėdiškių kalboje ir žvejybos terminijoje.

Tiriamuoju laikotarpiu Lampėdžiuose iš 12 ūkių ir bežemių gyventojų žvejyba vertėsi kelios šeimos: Peikauskai, Mažeikai, Mikalauskai, Mikšai, Pranas Nyčiauskas, Žebrauskai, Bagdonai. Vieni jų buvo profesionalai, kiti mėgėjai. Neretai žvejai greta žvejybos vertėsi sielių plukdymu. Šis verslas buvo paplitęs dėl patogios Lampėdžių geografinės padėties. Sielius plukdydavo Nemunu pro Kauną, kur Aleksoto gyventojai tai galėjo stebėti iš arti. Senieji gyventojai prisimena, kad

„visai kitaip Nemune atrodė visuomet tik pasroviui į Vakarus plukdomi ilgų ir storų rąstų plaustai, suraišioti vienas su kitu taip standžiai, kad viršų plukdytojai galėjo vaikščioti; tai buvo jau visai kitokios išvaizdos žmonės, visuomet basi, kelnes pasiraitę ir su didelėmis skrybėlėmis apsisaugoję nuo saulės. Plausto priekyje būdavo pritvirtinamas ilgas vairas, kuriuo, kaip ir ilgomis kartimis, plaustininkai galėjo reguliuoti kryptį. Kartais matėsi ant plausto pastatytos palapinės poilsiu <...>. Plukdymas vyko tyliai, nes Nemuno srovė tada buvo stipri: staigiai plaustas pasirodydavo iš už tilto ir po kelių minučių beveik be garso pranykdavo vakaruose: taip Dzūkijos miškai keliavo pro Nemuno klonius į Tilžės popieriaus fabrikus ir lentpjūves“ (Reklaitis 2000b: 4).

Sielius, vietinių žmonių vadinamus *papirkomis*, atplukdydavo į Lampėdžius sielininkai iš Baltarusijos. Pateikėjų teigimu, baltarusiai „sielininkai būdavo vyresnio amžiaus vyrai, su barzdomis, ilgais drobiniais baltiniais žemiau kelių. Drobiniai baltiniai be *manketu*, prasisegę – matėsi krūtinės. Jie kalbėjo baltarusiškai“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 37; VDU EA, f. 1, b. 26, l. 39)¹². Lampėdiškių sielininkų brigadininkas Peikauskas priimdavo iš baltarusių sielius. Lietuviai vyrai juos perdirbdavo, surišdavo metaliniais lynais ir plukdydavo Nemunu toliau į Mažąją Lietuvą – Rusnę ar Tilžę. Prie sielių, kurių ilgis būdavo apie 50 metrų, pririšdavo valtis, inkarus. Sielininkai, nuplukdę juos į Tilžę, iš ten grįždavo garlaiviu pririšę savo valtis.

Spaudos draudimo metais (1864–1904) šiuo Nemuno keliu sielininkai gabendavo lietuvišką spaudą iš Mažosios Lietuvos, kur buvo leidžiamos lietuviškos knygos, laikraščiai, maldaknygės, kalendoriai. Lampėdiškės K. Žebrauskaitės teigimu, jos „senelis Mikša į Tilžę plaukdavo su sieliomis. Čia, matyt, uždarbis

¹² Inf. K. Miseckienė, g. 1911 m. Kauno aps., Raudondvario vls., Lampėdžiuose. Užr. R. Račiūnaitė 2000; Inf. S. Prešgalavičienė, g. 1923 m. Raudondvario vls., Romainių k. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

neblogas. Iš Tilžės atveždavo kokios literatūros – ar tikybinės. Ten jam įduodavo lietuviškų knygų ir Kaune kažkam jas atiduodavo. <...> turėjo atiduoti prie Rotušės kažkam“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 37)¹³. Kaip rodo empirinė medžiaga, to meto sielininkai neretai būdavo knygnešiai, slapta gabenę per sieną lietuvišką literatūrą ir ją platinę Lietuvoje. Taigi XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Nemunas buvo svarbus lietuviškos kultūros, lietuviško žodžio plitimo kelias. Galima spėti, kad tarpukariu šiuo keliu iš Mažosios Lietuvos taip pat sklido kultūrinio, visuomeninio gyvenimo naujovės, kultūros reiškiniai.

Tarpukariu Lampėdžiuose atsirado dar vienas sezoninis verslas – gyvenamųjų namų nuoma vasarotojams. Šiam verslui susiformuoti turėjo įtakos įkurta Lampėdžių vasarvietė ir miesto kultūros plitimas, sklindantis per poilsiautojus iš laikinosios sostinės. 1934 m. birželio 1 d. Lampėdžiai buvo paversti kurortu. Jo atidaryme dalyvavo vidaus reikalų ministras pulkininkas S. Rusteika. Kurorto direktoriumi buvo paskirtas pulkininkas J. Butkus (Lampėdžių ir Birštono kurortų atidarymas 1934: 7). Lietuvos valdžia Lampėdžių vasarvietei paskyrė 125 ha žemės (Kviklys 1965: 317). Miške pardavė apie 20 sklypų turtingiems žmonėms. Iš Lampėdžių gyventojų sklypus nusipirko tik du ūkininkai: Romeika ir Žebrauskas. Netrukus Lampėdžių pušyne išaugo generolo Stasio Dirmano, miesto burmistro Jono Vileišio, gydytojų K. Petriko, D. Laurinavičiaus, kavinės „Tulpės“ direktoriaus Obelevičiaus ir keletu turtingų lietuvių bei žydų valdininkų vilos-vasarnamiai.

Vasarvietė pakeitė vietinių žmonių gyvenimo būdą. Kauno elektrinė per dešimt dienų atvedė iš Kauno aukštos įtampos liniją, ir atidarymo metu vasarvietėje jau buvo elektra. Apie naujojo kurorto įkūrimą rašė to meto spauda: per porą metų Lampėdžių pušyne buvo pastatyta daug gražių, patogių vilų, įrengta moderni svetainė su geru restoranu, puikus pliažas, teniso ir sporto aikštelės, autobusų stotis, sutvarkytas privažiavimas iš plento, nutiestas takas į prieplauką (Lampėdžių ir Birštono kurortų atidarymas 1934: 7). Vasarą pušyne vykdavo gegužinės, grodavo iš miesto atvykę dūdų orkestrai. Taigi Lampėdžiai iš kaimo virto kurortu ir pamažu įgijo miesto kultūros bruožų.

Lampėdžiai nepaprastai greitai išaugo. 1935 m. kurorte jau buvo 22 nedeli privatūs vasarnamiai. Poilsiautojams kambarius nuomojo nuolatiniai gyventojai, kurių tuo metu buvo apie 350. 1936 m. ilsėjosi 1400, 1937 m. – 1472 vasarotojai. Atvykdavo pailsėti svetimšaliai (Kviklys 1965: 317). Taigi, pavertus Lampėdžius kurortu, pagrindinis gyventojų pajamų šaltinis buvo vasarnamių nuoma. Savininkai, išnuomoję namus vasarotojams, išeidavo gyventi į ūkinius pastatus – kas į svirną, kas į tvartelį.

Ypač Lampėdžius pamėgo žydai. Jie už kambarį mokėdavo nuo 100 iki 200 litų. Labiausiai jiems patiko vasaroti prie miško, todėl už gerą vietą mokėdavo

¹³ Inf. K. Miseckienė, g. 1911 m. Lampėdžiuose. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

brangiau. Lampėdiškiai vertino turtingus žydus poilsiautojus, nes jie gyvendavo ilgiau – nuo gegužės mėnesio iki rudens.

Suvažiavus į Lampėdžius poilsiautojams, žydai atidarydavo parduotuves. Lampėdiškių santykiai su žydais prekybininkais ir vasarotojais buvo draugiški. Neturintiems pinigų prekybininkai duodavo prekių skolon. Tie patys poilsiautojai ir prekybininkai ateidavo iš žvejų pirkti Nemune pagautos šviežios, dar gyvos žuvies: karšių (vietinių vadinamų *lieščių*), ūsorių, salačių (*šalvių*), lašių, lydekų. Taigi tiek žvejybos, tiek vasarnamių nuomos verslą iš dalies skatino poilsiautojų lietuvių ir žydų gyvenimo būdas bei kultūra.

Iš pateiktos medžiagos galima daryti išvadą, kad Lampėdžių vietinių gyventojų mentalitetą pamažu keitė miestietiškos sąmonės apraiškos. Iš miesto atvykę vasarotojai savotiškai kolonizavo ir urbanizavo kaimą, užėmė vietinių žmonių versloves. Lampėdžių gyventojų tradicinius verslus žemdirbystę ir žvejybą keitė miestietiškas verslas – vasarnamių nuoma. Kita vertus, žvejai ir daržininkai pamažu tapo pramogų ir laisvalaikio verslininkais.

Dėl panašios Aleksoto geografinės padėties jame irgi prasidėjo panašus verslas. Pirmaisiais nepriklausomybės metais Aleksote žmonės šalia gyvenamųjų namų turėjo žemės sklypus ir vertėsi daržininkyste. Aleksoto žydai, kurių šiame priemiestyje buvo gausu, nuomojo iš J. Vailokaičio žemę, samdė darbininkus ir augino agurkus.

Kitas Aleksoto gyventojų verslas – amatai. Tai daugiausia batsiuviai, siuvėjai, skardininkai, stikliai, sker dėjai, kailiadirbiai, kepėjai, kurių paslaugų dažniausiai prireikdavo Aleksoto gyventojams (VDU EA, f. 1, b. 27, l. 10)¹⁴. Tokių amatininkų buvo ir lietuvių, ir žydų.

Tarpukario pradžioje ypač tarp žydų tautybės Aleksoto gyventojų buvo populiarus prekybininko verslas. Pirmaisiais Lietuvos Respublikos metais lietuviai šį verslą vertino neigiamai, tačiau vėliau jų požiūris pasikeitė. Matyt, įtakos turėjo lokalinio mentaliteto kaita ir miestietiškos sąmonės plėtra. Apie ketvirtojo dešimtmečio vidurį parduotuves pradėjo įsigyti ir lietuviai Aleksoto gyventojai. Šis verslas jiems buvo pagalbinis šalia butų nuomos; deja, jis nebuvo pelningas.

Dar vienas labai svarbus Aleksoto gyventojų verslas – butų nuoma. Šį verslą paskatino Kauno urbanizacija. Miesto gyventojų skaičius išaugo, ėmė trūkti gyvenamojo ploto, todėl Aleksote butus nuomojo daugelis Kaune dirbančių žmonių. Ypač nuomininkų skaičius padidėjo Aleksote įsikūrus mėsos apdirbimo fabrikui „Maistas“, stiklo fabrikui. Į pastarąjį meistrai atvykdavo net iš Latvijos. Į pietus nuo Aleksoto įsikūrė darbininkų rajonas Julijanava. Taigi joje apsigyveno naujas socialinis gyventojų sluoksnis – darbininkija, kuri aktyviai reiškėsi to meto visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje. 1940 m. Julijanavoje veikė

¹⁴ Inf. M. Reškevičienė, g. 1919 m., ir A. Varkalienė, g. 1922 m. Aleksote. Užr. R. Račiūnaitė 2001.

šaulių kuopa, choras, orkestras, biblioteka, skaitykla, įvairūs kursai, du vaikų darželiai, meno kuopelė, stiprus sporto klubas, daugelį metų laimėjęs Lietuvos futbolo pirmenybes (Kviklys 1965: 292). Iš įvairių Lietuvos vietų atsikėlę žmonės atsinešė savitą regioninę kultūrą, papročius, vertybes, kurios netrukus integravosi į Aleksoto socialinį, kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą.

Kita vertus, atsikėlę į Aleksotą ir Julijanavą darbininkai, kaip ir Lampėdžiuose vasarotojai, išstūmė vietinių žmonių versloves. Julijanavoje, dirbamios žemės vietoje, kūrėsi darbininkų gyvenvietės. Vietiniai amatininkai atsisakė tradicinės kaimo kultūros verslų ir tapo naujų fabriku darbininkais, vietiniai žemdirbiai – butų nuomotojais. Taigi vykstant urbanizacijai, tarpukario Aleksote sklido miestietiška kultūra.

Tarpukario Lampėdžių ir Aleksoto gyventojų tautinė savimone

Dalis lietuvių pirmaisiais Lietuvos Respublikos metais negalėjo tiksliai nurodyti savo tautinės priklausomybės, ypač Kauno pakraščių ir priemiesčių (Lampėdžių, Vilijampolės) gyventojai, kalbantys lenkiškai. Šį teiginį pailiustruotų empirinė medžiaga iš Lampėdžių. 1911 ir 1923 m. Lampėdžiuose gimusių respondenčių K. Žebrauskaitės-Miseckienės ir S. Mikalauskaitės-Prešgalavičienės teigimu, XX a. trečiajame dešimtmetyje

„visi žmonės Lampėdžiuose kalbėjo lenkiškai. Net kunigas, kuris kalėdodavo, kalbėdavo lenkiškai. Net vaikai žaisdami kalbėdavo tarpusavy lenkiškai. Visi žmonės mūsų amžiaus kalbėjo lenkiškai. Dabar jei su seserim susieinam, tai pakalbam lenkiškai“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 38)¹⁵.

„Aš mokiausi pradžios mokykloje Vilijampolėje lenkiškai, o broliai, kai nuėjo į miestą, pasirinko mokytis lietuviškai „Aušros“ gimnazijoje. Broliai nežinojo kaip jiems kalbėti – lietuviškai ar lenkiškai. Nežinojo – ar mes lietuviai, ar lenkai. [Vienas] brolis ėjo į archyvus, knisosi po juos ir atrado, kad mes lietuviai. Tada jie pradėjo kalbėti lietuviškai.

Lampėdžiuose lietuviškai kalbėti pradėjo nuo 1933 metų. Lietuviškai kalbėti pradėjo nuo mokyklų. Į gimnaziją iš Lampėdžių ėjo tik mano broliai ir dar viena mergaitė Romeikaitė. Pradėjo atsirasti lietuviškų laikraščių, <...> lietuviškų pamaldų bažnyčiose“ (VDU EA, f. 1, b. 26, l. 40–41)¹⁶.

Kaip rodo mūsų empirinė medžiaga, iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio lietuvių kalba bažnyčiose dar sunkiai skynėsi kelią ne tik Kauno priemiesčiuose

¹⁵ Inf. S. Mikalauskaitė-Prešgalavičienė, g. 1923 m. Raudondvario vls., Romainių k. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

¹⁶ Inf. K. Žebrauskaitės-Miseckienė, g. 1911 m. Kauno aps., Raudondvario vls., Lampėdžiuose. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

(Lampėdžiuose, Vilijampolėje), bet ir laikinojoje sostinėje. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio tautinio sąmoningumo apraiškos (viešas lietuvių kalbos vartojimas, pamaldos lietuvių kalba, lietuviškos periodikos plitimas, tautinės savivokos stiprėjimas) pamažu iš miesto sklido į periferiją ir darė įtaką priemiesčio gyventojų tautiniam identitetui.

Kyla klausimas, ar tuos pačius kultūros reiškinius galime rasti Aleksoto priemiestyje? Kaune ir Vilijampolėje bei Lampėdžiuose nepriklausomybės pradžioje, netgi dar vėliau, būdavo sunku susikalbėti lietuviškai, o priešingoje santakos pusėje dažniau skambėjo lietuvių kalba. Pateikėjų teigimu, visi Aleksoto gyventojai kalbėjo lietuviškai. Netgi Aleksoto žydai, tarpusavyje bendravę žydiškai, buvo sulietuvėję ir su lietuviais kalbėjo jų gimtąja kalba (VDU EA, f. 1, b. 27, 1. 10)¹⁷. Matyt, šiuos vartotos kalbos skirtumus nulėmė savitas Aleksoto vietinių lietuvių gyventojų mentalitetas: dauguma jų buvo kilę iš Suvalkijos.

1901 m. paskelbti statistiniai duomenys rodo, kad XIX a. pabaigoje Aleksoto gyventojų sudėtis buvo įvairi. Tuo metu Aleksoto kaime buvo 950 gyventojų, kurių daugumą sudarė žydai (572), beveik per pusę mažiau gyveno lietuvių (273), 98 – rusai ir 7 – lenkai. Šeimose padėtis buvo šitokia: lietuviškai kalbėjo 273, rusiškai – 98, lenkiškai – 6, žydiškai – 572, vokiškai – 1. Iš jų 46 mokėjo skaityti rusiškai, 100 – lietuviškai, 200 – lenkiškai, kiti buvo beraščiai. Gretimaime Kinderiškių kaime buvo išikūrę 1153 gyventojai. Dauguma jų buvo lietuviai (586), antroje vietoje pagal gausumą – žydai (478), toliau – rusai (82) ir lenkai (7). Vesalavos kaime gyveno 430 žmonių, dauguma – žydai (224), visi kiti lietuviai (140) ir rusai (66) (Volter 1901: 158–159). Kaip per 25 metus pasikeitė Aleksoto gyventojų etninė sudėtis, liudija 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys. Per tą laiką Aleksoto priemiesčio gyventojų skaičius išaugo iki 4154 (*Lietuvos apgyventos vietos* 1925: 60), t. y. daugiau kaip du kartus. Didžiausią dalį sudarė lietuviai – 2975 (1617 vyrų, 1358 moterų); antrą vietą pagal gausumą užėmė žydų tautybės gyventojai – 743 (377 vyrai, 366 moterys); trečioje vietoje buvo vokiečiai – 155 (127 vyrai, 128 moterys). Be to, Aleksote gyveno lenkai – 57 (18 vyrų, 39 moterys), rusai – 53 (31 vyras, 22 moterys), latviai – 7 (6 vyrai ir 1 moteris) (*Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys* 1923: 20).

Kyla klausimas, kas formavo Kauno gyventojų nacionalinę savimonę bei saviraišką. Kaip minėjome, nepriklausomos valstybės atkūrimas 1918 m. įkvėpė žmones intensyviai ieškoti naujų kultūrinės saviraiškos formų. Anot V. Kavolio, „ne tik tauta ir valstybė išsilaisvino, bet ir individas pajuto savyje galią audringai veikti, savo individualybės energiją“ (Kavolis 1992: 90). Kūryba, intelektualinės sąveikos formos, saviraiška ir siekimas tobulėti reiškėsi modernioje tarpukario

¹⁷ Inf. M. Reškevičienė, g. 1919 m. Aleksote. Užr. R. Račiūnaitė 2000.

Lietuvos laikinojoje sostinėje bei jos priemiesčiuose. Brendo naujas individo požiūris tiek į save, tiek į kitus visuomenės narius. Individas jautėsi atsakingas už augančią valstybę, todėl stengėsi būti aktyvus.

Vienas tokių aktyvios veiklos pavyzdžių – naujų parapijų ir bendruomenių parapijose kūrimasis. Parapijos bendruomene vadinsime grupę žmonių, kurią sudaro visi parapijos katalikai, aktyviai dalyvaujantys parapijos gyvenime, t. y. religinės vaikų ir jaunimo organizacijos, parapijos komitetas, kunigai, mišioms patarnaujantis jaunimas ir vyresni žmonės, dalyvaujantys bažnyčios gyvenime. Į parapijos bendruomenę pabandysime pažvelgti kaip į tam tikrą individo saviraišką, kaip į vieną iš individo socializacijos* veiksmų, per kurią formavosi individo vertybės ir jo santykis su bendruomene.

Mūsų pasirinktas objektas – Aleksoto Šv. Kazimiero bažnyčios parapija. Buvusio Kinerišio (vietinių vadinamo Kinderiškių) dvaro teritorijoje XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje įsikūrė katalikų parapijos komitetas. Jį sudarė to meto Aleksoto gyventojai: Jonas Vailokaitis, Vincas Čivinskas, Antanas Ruseckas, Pranas Nenorta. Jų iniciatyva, gavus vyskupo leidimą, Aleksote buvo įkurta parapija. 1921 m. iš seno kluono buvo pastatyta nedidelė bažnytelė, vėliau pailginta, rekonstruota.

Prie parapijos ėmė burtis jaunimas, rinkdavosi Pavasarininkų organizacijos Vyčių kuopa. Vykdavo pavasarininkų mišios, susirinkimai, gegužinės, paskaitos, kurias skaitė parapijos kunigai. Jaunas kunigas Vladas Tulaba daugiausia bendraudavo su jaunimu, suorganizavo prie parapijos dūdų orkestrą, kuriam vadovavo Povilas Gunavičius. Bažnyčios rūpesčiu buvo nupirkti muzikos instrumentai, patefonas. Jaunimas rinkdavosi prie parapijos pašokti, ratelius pažaišti (VDU EA, f. 1, b. 27, l. 9)¹⁸. Pateikėjai pabrėžė, kad visos šventės vykdavo be alkoholio.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje šioje parapijoje dirbęs šviesios atminties filantropas kunigas Motiejus Stankevičius savo lėšas skyrė mokslo siekiančiam jaunimui, globojo jaunus klierikus, užsiėmė labdaringa veikla, nors pats gyveno labai prastame namelyje (VDU EA, f. 1, b. 27, l. 9)¹⁹. Šio kunigo

* Socializacijos terminą vartosime platesne prasme kaip procesą, trunkantį visą gyvenimą (Broom, Bonjean, Broom 1992: 90), kurio metu žmonės išmoksta gyventi visuomenėje (Barnard 2000: 211). Pasiremsime socializacijos apibrėžimu, pagal kurį skiriamos trys jos pakopos: pirmasis etapas – vaiko socializacija šeimoje, antrasis etapas – mokykla ir trečiasis etapas – suaugusiojo socializacija, kai žmonės prisiima vaidmenis, kuriems pirminė ar antrinė socializacija jų negalėjo paruošti iki galo (pavyzdžiui, tapimas tarnautoju, vyru ar žmona, tėvu) (Abercrombie Hill, Turner: 1994: 395). Taigi pagal pastarąjį apibrėžimą socializacijos terminą vartosime kaip antrinę ir tretinę socializaciją.

¹⁸ Inf. A. Varkalienė, g. 1922 m. Aleksote. Užr. R. Račiūnaitė 2001.

¹⁹ Inf. M. Reškevičienė, g. 1919, ir A. Varkalienė, g. 1922 m. Kaune. Užr. R. Račiūnaitė 2001.

iniciatyva Šv. Kazimiero parapijoje dažnai svečiuodavosi klierikai. Jie subūrė prie parapijos katalikų jaunimą – kartu žaisdavo krepšini, stalo tenisą, žiemos vakarais – šachmatais, dainuodavo, šokdavo, vaidindavo, vykdavo į ekskursijas po Lietuvą, lankėsi Prienuose, Marijampolėje²⁰. Jaunuoliai pėsti keliaudavo į atlaidus po 20–30 kilometrų, į juos išsiruošę iš vakaro (VDU EA, b. 531, l. 4)²¹. Pavasarių po gegužinių pamaldų jaunimas dainuodami tautiškas dainas su gėlėmis pasklisdavo po Aleksoto šlaitus. Pateikėjos M. Reškevičienės teigimu, jaunimas jautė tarpusavio bendrumą, gražiai bendravo.

Kita jaunimo susibūrimo vieta ir traukos centras tarpukario Aleksote buvo moderni pradžios mokykla (pastatyta 1934 m.). Joje rinkdavosi Jaunalietuvių organizacija. Jaunimas čia rengdavo susirinkimus, vaidinimus, susirinkdavo pašokti, pabendrauti, pažaisiti stalo tenisą.

Dar viena organizacija, veikusi Aleksote, – šauliai. XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje jie atidarė vaikų darželį, vadinamą vaikų aikštele. Vasarą Šaulių organizacija suburdavo Aleksoto vaikus į aikštelę, ten jie sportuodavo, mokėsi lietuviškai dainuoti, šokti, įvairių rankdarbių. Vasaros pabaigoje vaikai surengdavo rankdarbių parodėles. Jie ne tik buvo lavinami, bet ir kasdien už Šaulių organizacijos lėšas buvo vaišinami kakava ir plikyta balta duona. Nuoširdžiai čia be jokio atlyginimo dirbo mokytojos savanorės. Jaunoms neturtingoms šeimoms vasaros aikštelė buvo didelė materialinė parama, nes jų vaikams aikštelė buvo nemokama. Ją finansavo Šaulių sąjunga – surinkdavo lėšų per savo šaulių dūdų orkestro koncertus, šokius, mokamus kursus (Račiūnaitė 2002: 20).

Taigi tarpukario Kauno kultūroje per visuomenines bei religines organizacijas atsiskleidė individo saviraiškos įvairovė, kultūrinis identitetas.

Išvados

Lietuvos valstybės atkūrimas 1918 m. turėjo įtakos naujiems kultūros reiškiniams atsirasti Kaune ir skliti į priemiesčius. Modernizacija (lietuvių kalbos kaip valstybinės įsigalėjimas viešajame gyvenime, pilietinis ir tautinis sąmoningumas, lokalinio mentaliteto kitimas, tautinės savivokos stiprėjimas, laisvalaikio ir pramogų verslo atsiradimas, darbininkų sluoksnio susiformavimas iš amatininkų ir žemdirbių) darė įtaką individo vertybėms, savivokai, kultūrinei saviraiškai ir kartu visos visuomenės laisvėjimui bei sąmonėjimui. Nepriklausomos valstybės vertybės atsispindėjo visuomenės idealuose, kurie ryškiausiai atsiskleidė per visuomenines institucijas – lietuviškas mokyklas, universitetą, visuomenines ir religines organizacijas, parapijų bendruomenes.

²⁰ Inf. A. Varkalienė, g. 1922 m. Aleksote. Užr. R. Račiūnaitė 2001.

²¹ Inf. A. Palubinskienė, g. 1911 m. Mišniūnų k., Šešuolių vls., Ukmergės aps. Užr. A. Silvanavičiūtė 2002.

Kaip rodo mūsų empirinė medžiaga, visuomeninės, religinės, kultūrinės institucijos ir organizacijos tapo tautinių ir krikščioniškų vertybių saugotojomis, perdavėjomis, naujų kultūros reiškinių kūrėjomis. Valstybinės kalbos ir valstybinio tautinio švietimo išsigalėjimas, industrializacija, sekuliarizacija buvo modernios valstybės bruožai. Jie liudijo XX a. ketvirtojo dešimtmečio Kauno ir jo priemiesčių gyventojų mentaliteto pokyčius, t. y. perėjimą iš lokalinio į modernų nacionalinį mentalitetą. Šiuose kultūros reiškiniuose pastebime miesto kultūros ir miestietiškos sąmonės apraiškas. Individų miestietiškos sąmonės užuomazgos reiškesi mąstymo laisve ir įvairove. Miesto kultūra individo sąmonėje buvo kultūriškai identifikuota ir atpažinta kaip individo patirties fenomenas, netgi tos patirties laukas (Donskis 1997: 9). Minėti sąmonėjimo aspektai, taip pat noras ir susitarimas turėti kulto vietą ir bendrą šventovę nulėmė miesto dvasinį gyvenimą (Donskis 1993: 22).

Kultūros modernizacija – visuotinis procesas, apėmęs visą visuomenę. Jis sklido iš centro į priemiesčius. Tarpukario Kaune individualios saviraiškos galimybės formavo inteligentijos sluoksnį ir kūrė miesto kultūrą, pasireiškiančią miestietiškos sąmonės užuomazgomis. Miestietiška kultūra reiškesi mąstymo laisve, įvairove bei dialogu su savo miestu, t. y. jo atpažinimu bei intelektiniu įprasminimu. Miestas, kultūriškai identifikuotas ir atpažintas kaip individo patirties fenomenas, tapo individualios patirties bei sąmonės savastimi.

Tyrimą parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

Literatūra

- Abercrombie Nicholas, Hill Stephen, Turner Bryan. 1994. *The Penguin Dictionary of Sociology*. London: Penguin Books.
- Barnard Alan. 2000. *History and Theory in Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bendorius Antanas. 1958. Lampėdžiai, *Lietuvių enciklopedija* 14: 129. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Broom Leonard, Bonjean Charles M., Broom Dorothy H. 1992. *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni.
- Butkuvienė Anelė. 1997. *Lietuvos kultūros istorijos metmenys (1904–1940)* 3. Kaunas: Technologija.
- Čepytė Julija, Garnienė Živilė. 1997. *Periodika moterims Lietuvoje 1918–1940 metais*. Kaunas: Technologija.
- Daniliauskas Antanas. 1968. Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (1. Pastatai), *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija 2(27): 131–144.
- Daniliauskas Antanas. 1969a. Kauno proletarų butai XIX a. pabaigoje – XX a., *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija 1(29): 131–146.

- Daniliauskas Antanas. 1969b. Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (2. Interjero dekoras), *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija 3(31): 107–121.
- Daniliauskas Antanas. 1978. *Lietuvos miesto gyventojų materialinė kultūra XX a.* Vilnius: Mokslas.
- Donskis Leonidas. 1993. Klaipėda kaip dvasinio gyvenimo forma, *Liaudies kultūra* 4: 22–24.
- Donskis Leonidas. 1997. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos: visuomenės ir kultūros kritikos etiudai.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Gaučas Petras. 1993. Lietuvių-gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 m., Garšva K., Grumadienė L. (sud.). *Lietuvos Rytai*: 42–100. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Jakonytė Loreta. 1999. XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio poetų savivoka, *Literatūra* 37(1): 43–85.
- Juozapavičius Pranas. 1980. *Kaunas ir jo apylinkės* (rankraštis). Kaunas.
- Kalnius Petras. 1999. *Statistikos taikymas etnologijoje. Metodinė priemonė.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Karmalavičius Ramutis. 1992. *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: Epocha. Idealai. Kūryba.* Vilnius: Vaga.
- Kavolis Vytautas. 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje.* Vilnius: Lietuvos kultūros institutas.
- Kroeber Alfred. 1993. Kultūros sąvoka moksle, Bieliauskas Ž., Juknevičius S. (sud.). *Kultūros prigimtis*: 108–166. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Kučas Antanas. 1957. Kauno istorija, *Lietuvių enciklopedija* 11: 206–19. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Kviklys Bronius. 1965. *Mūsų Lietuva* 2. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Lampėdžių ir Birštono kurortų atidarymas, *Savivaldybė* 1934 06: 7.
- Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys.* 1925. Kaunas: Leidėjas Centr. Statistikos biuras, Finansų ministerija.
- Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys.* 1923. Kaunas: Leidėjas LR Finansų ministerija, Centr. statistikos biuras.
- Miškinis Algimantas. 2001. Aleksotas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 1: 318–319. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Mulevičiūtė Jolita. 2001. *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940.* Kaunas: Spaudos praktika.
- Pervaja vseobščiaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda* 42. Kovenskaja gubernija. Pod red. Trojnickogo N. 1904a. Sankt-Peterburg: Centralnyj stat. komitet ministerstva vnutrennych del.
- Pervaja vseobščiaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda* 59. Suvalkskaja gubernija. Pod red. Trojnickogo N. 1904b. Sankt-Peterburg: Centralnyj stat. komitet ministerstva vnutrennych del.

- Petrauskis Kęstutis. 1993. Nuostabių merginų šalis, *Veidas* 48: 24–25.
- Pivoras Saulius. 2002. VDU profesoriai ir studentai intelektualinio ir kultūrinio Kauno gyvenimo centre, Aleksandravičius E. ir kt. (red.). *Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002*: 111–124. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Račiūnaitė Rasa. 2001. Lampėdžių gyvenimo būdas tarpukario Kaune, Leonaivičius J. (red.). *Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*: 440–443. Kaunas: Technologija.
- Račiūnaitė Rasa. 2002. Modernios kultūros plėtotei: Tado ir Honoratos Ivanauskų maksimos, *Darbai ir dienos* 31: 17–28.
- Račiūnaitė Vaiva. 1999. Individas tarpukario mieste: depersonalizacija ir individualumo perspektyvos, *Literatūra. Mokslo darbai. Nepriklausomybės metų (1918–1940) literatūros studijos* 37(1): 86–96.
- Reklaitis Povilas Viktoras. 2000a. Mano vaikystės prisiminimai, *7 meno dienos* 07 21: 5.
- Reklaitis Povilas Viktoras. 2000b. Mano vaikystės prisiminimai, *7 meno dienos* 07 28: 4–5.
- Vaitekūnas Stasys. 1998. *Lietuvos teritorija ir gyventojai*. Vilnius: Alma littera.
- Viliūnas Giedrius. 1998. *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius: Alma littera.
- Vyšniauskaitė Angelė, Kalnius Petras, Paukštytė Rasa. 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.
- Volter Eduard. 1901. *Spiski naselionych mest Suvalkskoj gubernii, kak material dlia istoriko-etnografičeskoj geografiji kraja*. Sankt-Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk.

The Development of National Values and Urban Awareness: Interwar Kaunas and its Suburbs

Rasa Račiūnaitė

Summary

In view of the fact that Lithuanian ethnologists have failed to provide an exhaustive analysis of value orientation in different strata of interwar Kaunas society, the present work seeks to consider the values of urban society through the lifestyle of different social classes, and attempts to reveal the mentality of 1918–1940 Kaunas residents as well as the forms of their national self-expression. The research seeks: (1) to investigate the value orientation of Kaunas intelligentsia and people inhabiting Kaunas' suburbs, mainly farmers or fishermen; (2) to find out how the town influenced the national awareness of two suburbs of interwar Kaunas, Lampėdžiai and Aleksotas; and (3) to determine the influence produced by urban culture phenomena on the lifestyle, occupation, and cultural self-expression of Aleksotas and Lampėdžiai residents.

The main source of this work derives from the field research material gathered during the ethnographic expeditions organised by Vytautas Magnus University Ethnology and Folk Research Department in Kaunas in 1998–2002. The empirical material was accumulated by the author and by the Ethnology and Folk Research Department students with the aid of the „Interwar Kaunas Culture“ questionnaire created by the author. The number of respondents born between 1905–1937 totalled 93. The basic research techniques included questionnaire-based inquiry, semi-structured or exhaustive interviews, conversations and historical-comparative analysis.

The author also utilized works that analysed the culture of interwar Kaunas' men of letters Vytautas Magnus University teachers and students, workers, farmers and fishermen and reminiscences of residents of the former temporary capital of Lithuania, as well as archival and historical sources.

Through Kaunas residents we sought to understand the changes taking place in the area of individual awareness of the interwar period.

The issue of national identity, of great importance to the residents of interwar Kaunas, invited a new type of individual awareness related to the processes of Lithuanian national awareness. With the restitution of Lithuania's independence, one of the directions in national cultural policy was the establishment of Lithuanian as an official language, the introduction of obligatory primary education, and the creation of higher education in Lithuania. The creation of the Lithuanian school, like the creation of the Lithuanian state, was

one of the chief tasks faced by the state of that time. Lithuanian intelligentsia was clearly aware of these goals and were involved in their realization.

The Lithuanian "gymnasiums", or secondary schools, performed a very important role in the area of value orientation among members of the maturing intelligentsia. Saulės Gymnasium, Aušros Gymnasium, Jesuit Gymnasium, and Marija Pečkauskaitė Gymnasium were prominent Kaunas' secondary schools of the time. They served as a suitable medium for the formation of the cultural awareness of Kaunas youth and the maturation of the future interwar intelligentsia.

The Vytautas Magnus University was another important institution within which the awareness and the cultural self-expression of interwar intelligentsia existed. It was famous for its student organisations, Ateitininkai, Neo-Lithuanai, Scouts. They produced a definite influence on the value orientation in students. Over almost a decade, from 1924 till 1935, their number had increased from 16 to 93. The slogans and the activities of these organisations reflected the ideals and the national and Christian values of interwar Kaunas society.

The creation of the Lithuanian Republic in 1918 and the roots of democratic society inspired the individual to search intensely for new forms of national and cultural self-expression. According to V. Kavolis, it was not only the nation and the state that liberated themselves, the individual, as well, was empowered for energetic action (Kavolis 1992: 90). The force of human creation, forms of intellectual interaction, aspirations for self-expression and perfection were concentrated in the modern temporary capital of Lithuania. A new attitude to oneself, and to other members of society pervaded the ranks of the intelligentsia: the individual felt responsibility for the state and its creation by his or her actions.

The appearance of new parishes and, correspondingly, new parish communities is one of many instances of the expression of this new creativity. The parish community is understood as a congregation of socially-minded Catholics living inside the parish territory. This community involves children and youth organisations, a parish committee, Catholic priests, altar boys, as well as older people participating in church activities. A Parish community is viewed in this article as a particular form of individual self-expression, or as a factor fostering individual socialisation. Through it, individual values were formed, and the individual's relations with community were revealed.

The creation of the Lithuanian Republic produced a definite influence on the appearance of new cultural phenomena in Kaunas as well as on their subsequent diffusion into the suburbs. In Aleksotas and Lampėdžiai, a change in the residents' mentality and a consciousness of urban awareness is observed. Radiating from Kaunas new forms of leisure and entertainment business, the hiring out of apartments, the emergence of social stratification in the ranks of

artisans and farmers. In the 4th decade of the 20th c. local artisans residing in Kaunas' suburbs abandoned the traditional occupations of village culture to become the workers at newly-opened factories; local farmers, on the other hand, became the householders engaged in the hiring out of apartments.

The phenomena of modernisation – the establishment of Lithuanian as an official language in the area of public life; civic and the national awareness; change in local mentality; strengthening of national self-awareness; emergence of new leisure-related business – all influenced the system of values, self-awareness, cultural self-expression, characteristic of the interwar individual, and, generally, the process of liberation and awareness of the total society. The values of an independent state were reflected in public ideals exposing themselves in the most distinct way through definite public institutions: primary and secondary Lithuanian schools, universities, public or religious organisations, and parish communities.

Our empirical material indicates that public, religious or cultural institutions and organisations became the keepers and transmitters of national and Christian values, and the creators of new cultural phenomena.

Such new cultural phenomena as the dominance of the official language and state-governed national education, as well as general secularisation signified the emergence of a modern state and the transition in Kaunas, in the 4th decade of the 20th c., from local to modern national mentality. In interwar Kaunas we can see clear manifestations of urban culture and urban awareness. The roots of individual urban awareness manifested themselves through the liberty and versatility of mind. Urban culture was culturally identified by an individual consciousness which implies its recognition as a phenomenon of individual experience. This meant the city's turning into a part of individual experience and individual awareness (Donskis 1997: 9), a factor that determined the emergence of the town as the phenomenon of spiritual life (Donskis 1993: 22).

Modernisation of culture represents a general process involving the entire society. It spread from the centre – the temporary capital – to suburbs. The possibilities for individual self-expression that emerged in interwar Kaunas formed the social stratum of intelligentsia that contributed, at the same time, to the creation of an urban culture manifesting itself through the rudiments of urban awareness. The urban culture was expressed through the liberty and versatility of mind as well as through the dialogue with one's own town, giving recognition and intellectual meaning to the city.

